

Plemenska struktura i političke institucije u Crnoj Gori

Konsolidacija osmanske vlasti

- **Tri faze** uključivanja Crne Gore u sastav Otomanskog carstva:
 - I - *Uspostavljanje direktne osmanske kontrole*
 - II - *Stabilizovana vlast bez privilegija*
 - III - *Crnogorci kao slobodni seljaci*
- **Kontinuitet** dinastije Crnojević do 1530. g
 - Porodični grb sa dvoglavim orlom
 - Skenderbeg Crnojević nosio titulu "...*sandžak crnogorski, primorski i vsoj dioklitijanskoj zemlji gospodin.*"
- Visok stepen **samouprave** i **privilegija**
 - Obaveza čuvanja granice sa Mlecima - borbe van teritorije uz naredbu centralnih vlasti
 - Na unutrašnjem planu *potpuna nezavisnost*, uključujući i sudstvo
 - Porez (*harač*) u visini onog iz vremena Crnojevića

Uticaj statusa na kolektivnu svijest

- **Privilegovan status** Crnogoraca uticao je na razvoj solidarnosti i svijesti o nezavisnosti:
 - U ostatku Osmanskog carstva privilegije toga tipa davane su **manjim teritorijalnim** jedinicama ili plemenima (selima)
 - Teritorijalni kontinuitet sa Crnojevićima i obuhvaćenost svih plemena doprinijela je (uprkost međuplemenskim sukobima) **dugoročnom razvoju solidarnosti i jedinstva** prilikom spoljnih pritisakaž
 - Osmanski vojnici se bez dozvole sultana **nijesu smjeli slobodno kretati** crnogorskom teritorijom
 - Turci su odlučili vladati koristeći **lokalnu elitu**: minimum kontakta sa osmanskim državnim organima shvaćena je kao **stvarna nezavisnost**

Nastanak plemenskih zajednica

- **Plemensko** društveno uređenje – "*racionalno, ekonomski i bezbjedonosno osmišljeno prilagođavanje novoj situaciji*"
 - Pogodni **prirodni uslovi**: neplodna zemlja, stočarstvo i geografska izolacija u planinskim predjelima
 - Pogodni **politički uslovi**: nedostatak centralizovane države i interakcije sa centralnim vlastima
 - Predstavници osmanske vlasti priznavali su pleme kao funkcionalnu društvenu jedinicu
 - Pogodni **ekonomski uslovi**: životne potrebe prevazilazile mogućnosti pojedinačne porodice:
 - Nužnost udruživanja i saradnja širih familija
 - Nužnost zajedničke odbrane - solidarnost i poštovanje usvojenje hijerarhije
 - Rodbinska zajednica kao osnovna vojna i ekonomska jedinica: svijest (ili mit) o zajedničkom porijeklu

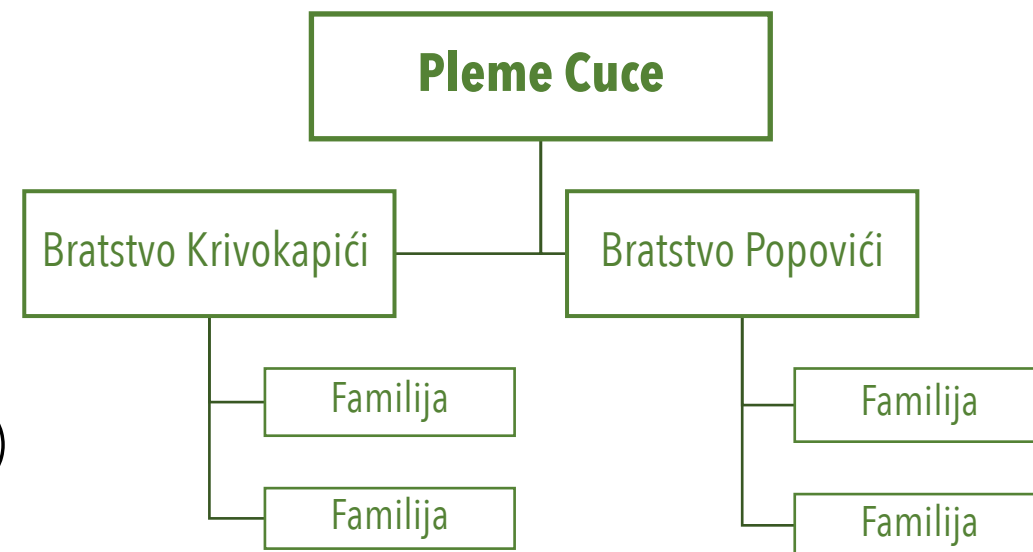
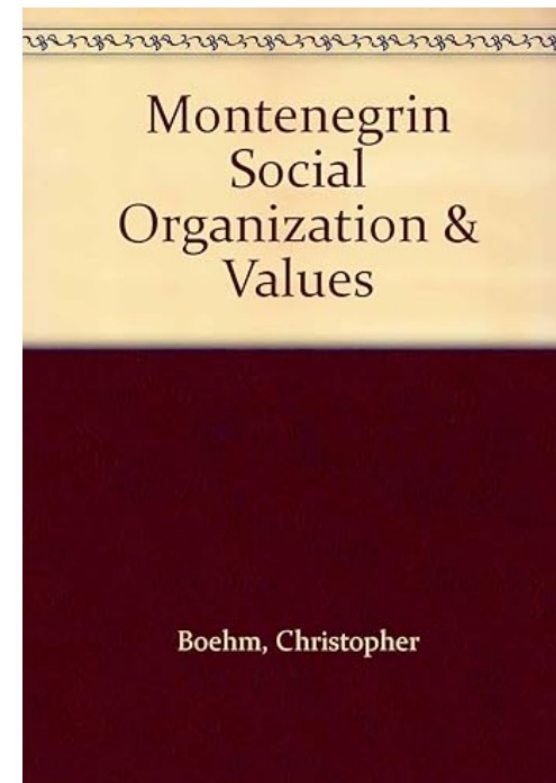
Teritorijalna organizacija plemena

- Administrativna podjela na **nahije** (oblasti)
- Plemenska konfederacija podijeljena u **grupe**:
 - **Plemena Stare Crne Gorse**:
 - Katunska: Cetinje, Cuce, Njeguši, Ozrinići, Ćeklići...
 - Riječka: Ceklin, Ljubotinj, Građani...
 - Crmnička: Boljevići, Brčeli, Sotonići...
 - Lješanska: Draževina, Gradac, Buronje
 - **Brdska plemena**: Kuči, Bratonožići, Piperi, Vasojevići, Bjelopavlići, Rovci, Morača
 - **Plemena Hercegovačkog sandžaka**: Pjvljani, Nikšići, Grahovljani, Banjani, Rudinjani, Drobnjaci, Saranci, Uskoci...
 - **Crnogorska plemena na mletačkoj teritoriji**: Krivošije i Paštrovići
 - **Albanksa plemena**: Gruda, Hoti, Keljmendi...
- Plemena Stare (Podlovcenske) Crne Gore su brojnija ali značajno manja
- Plemenska struktura se stabilizovala krajem 17. vijeka

Struktura plemenskih zajednica

- **Hijerarhijska** (segmentisana) struktura
- **Proširena familija** (kuća, famelja, domaćinstvo):
 - Osnovna privredna jedinica tradicionalnog crnogorskog društva
 - Najstariji muškarac kao *glava porodice*
 - Obično je brojala oko 30 do 40 članova (nedjeljiva ali u više kuća)
 - Održavana pravilom egzogamije i poznavanjem porodičnog stabla
 - Pošedovali kuću i zemlju neposredno oko nje i njome raspolaže slobodno: dijeli, prodaje, nasljeđuje...
- **Bratstvo**
 - Patrilinearni klan – grupa osnovana po muškoj rodbinskoj liniji čiji pripadnici izvode porijeklo od zajedničkog pretka
 - Ime bratsva najčešće nosi ime zajedničkog pretka (Petar – Petrovići)
 - Muški članovi plemena se žene izvan svojeg bratsva
 - Velika razlika u brojčanosti, snazi i društvenom statusu bratstava
 - Svaki pojedinačni član je određen statusom bratstva (čast i sramota)
 - Nosioći unutrašnjeg života plemena

Struktura plemenskih zajednica

• Pleme

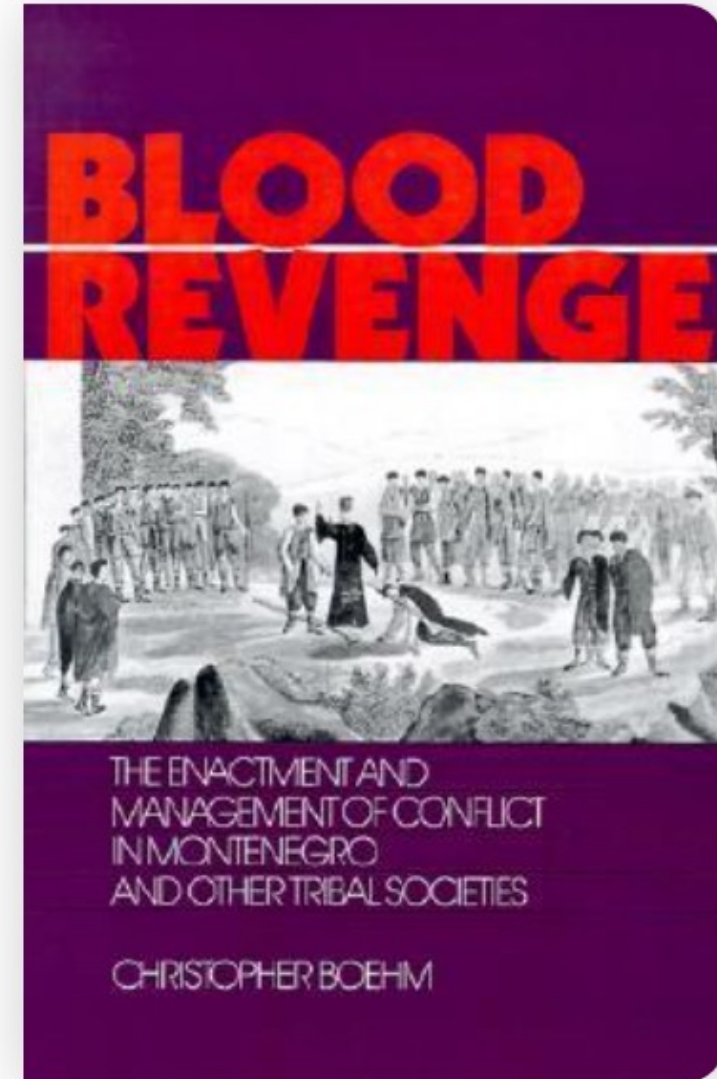
- Najveća jedinstvena politička, vojna i ekonomska jedinica u crnogorskom društvu
- Za razliku od bratstva koje povezuje krvno srodstvo, pleme je povezano teritorijom što čini nužnim rješavanje pitanja donošenja odluka, raspolaganja imovinom i njenom odbranom
- Plemena su kolektivno branila resurse od stranih osvajača, rješavala sporove sa drugim plemenima, te odlučivala o pitanjima vojnih savezništva i strategija
- U ekonomskom smislu plemena su zauzimala prirodno zaokruženu teritoriju i bila su u vlasništvu planinskih pašnjaka i šuma
- Plemena su održavala bliske odnose sa vlastima u prijestonom Cetinju, ali su imala prerogative u pogledu ekonomskih i vojnih poslova

Jedinstvo plemena od krucijalnog značaja za opstanak

- Sukob između bratstava istog plemena su bili česti, najčešće oko resursa ili primata
- Postojao je niz društvenih normi kojim se u plemenu povećavala socijalna kohezija:
 - **Neotuđivost plemenske imovine** - ukoliko plemenik kani prodati privatnu imovinu pravo preče kupnje imaju ostali članovi plemena. Tek po uvrđivanju da nema zainteresovanih plemenika bi član plemena mogao imovinu prodati "izvanjcu"
 - **Dijeljenje društvenog statusa** - uvreda jednog člana plamene tretirala se kao uvreda cijelog plemena (i obrnuto). Pleme kao kolektivitet je odgovorno za nanešenu uvredu
 - U slučaju **spoljnih napada** često je dolazilo do prekida unutrašnjih sukoba, uključujući i privremeno suspendovanje krvnih osveta
 - **Slavljenje istog sveca** nije imalo nužno religioznu važnost, ali je bilo važna manifestacija uvjerenja o srodstvu i zajedničkom porijeklu
 - **Brakovi** između članova bratstava unutar plemena dodatno su podržavali osećaj jedinstva, solidarnosti i zajedničkog porijekla

Političke institucije u plemenskoj Crnoj Gori

- U institucionalnom smislu crnogorsko plemensko društvo do kraja 18. vijeka karakteriše **nedostatak centralizovane državne organizacije**
- Pravni poredak je uređen ne na pisanim pravnim normama, već na **običajnom pravu**, te "sklon samovolji, samosuđenju, i sporadične saradnje na planu odbrane"...
- Bez čvrstog autoriteta centralne vlasti, svako pleme je imalo svoj **zasebni "poredak"**
- Način donošenja odluka je u velikoj mjeri bio **oblikovan strukturom i mentalitetom** zajednice
 - Javno biranje "predstavnika" i svijest o smjenjivosti
 - Egalitarno uređenje bez klasnog raslojavanja
 - Cenzus određen partijahalnom ratničkom kulturom
 - Legitimitet nasljedan ali uz pristanak

Donošenje političkih odluka u plemenu

- Kao oblik političkog organizovanja plemena su vršila (neke) funkcije države
- Glavne odluke od značaja za pleme donošne su na **plemenskim zborovima**
 - Učestvovali su **svi muški pripadnici** koji su to željeli ili pak predstavnici pojedinih bratstava
 - Kao glavni kolektivni organ odlučivanja sastajao se **jednom godišnje**, a po potrebi i više puta posebno u slučaju međuplemenskih sukoba ili ratova
 - Plemenski zbor je predstavljao i forum za **rješavanje unutarplemenskih sporova**
 - Iako to nije uvijek bio slučaj, plemena su na zborovima najčešće odluke donosili **konsenzusom i jednoglasno**
 - **Spektar pitanja** o kojima se raspravljalo na plemenskim zborovima je širok: raspodjela zajedničke imovine, odluka o (ne)plaćanju poreza, kažnjavanje prestupnika ili vojno savezništvo...
 - Na zboru su se rješavali i "sudski" sporovi usljed kršenja nepisanih zakona, a **najteža kazna** je bilo "izopštavanje iz plemena"
 - U slučaju sporova između plemena plemenski zborovi su delegirali određeni broj glavara (6, 12 ili 24) na **vanredni međuplemenski sud** u kojem su oba sukobljena plemena bila zastupljena. Na ovaj način su se najčešće rješavale promjene granica plemenskih teritorija
 - Na nižem nivou (bratstav) postojao je i tzv. **seoski zbor ili zbor bratstava**

Donošenje političkih odluka između plemena

- Za razvoj zajedničkog identiteta i državnosti ključnu ulogu je imao **Opšti crnogorski zbor** - najviši politički i državni organ Stare Crne Gore
 - Predstavljena sva crnogorska plemena, inicijalno u cilju **legitimizacije dinastije** Crnojević
 - Pravo učešća su imali svi **odrasli muškarci**, zbog čega je sazivanje bilo komplikovano
 - Uz njega je paralelno funkcionisao i **Glavarski zbor** u kojem su učestvovali samo lideri i održavao **više puta** godišnje
 - Opšti zbor se susretao **jednom godišnje** na Cetinju ispred manastira i bavio se temam od ključnog značaja:
 - Unutrašnji problem
 - Odnosi sa Turcima i Mlecima
 - Potvrđivanje funkcije cetinjskog mitropolita
 - Autoritet zbora **priznavale su strane sile** i njemu se obraćale
 - Postojanje Zbora doprinio je razvijanju **svijesti o nezavisnosti i kolektivnom identitetu**

Izvršenje političkih odluka

- Na čelu **bratstva** bio je *glavar* koji je bratstvo predstavljao u "spoljnim" poslovima
 - Glavar je mogao izgubiti nasljednu funkciju, najčešće zbog kukavičluka u borbi
 - Ako ni potomci nijesu ispoljavali leaderske sposobnosti, nasljedna titula im je mogla biti oduzeta u ime sposobnije porodice u bratstvu
 - Starješine koje zbog starosti više nijesu mogli da obavljaju funkciju, sami su je se odricali
 - Starješine pojedinih bratstava su se često nazivali *knezovima*, imali su neosporan društveni autoritet
 - Kao i vojvode, prije uspostavljanja centralnih institucija glavari nijesu pošedovali formalin pravni aparad prinude i represije

Izvršenje političkih odluka

- Na čelu **plemena** bio je *vojvoda*
 - Funkcija je bila doživotna i nasljedna ali je konkretan predstavnik bio biran na plemenskom skupu
 - Prilikom odabira bilo je često više kandidata i nije se morala poštovati nasljednost sa oca na sina (već unutar *kuće*)
 - Vojni komandant plemena zbog čega su birani iz redova dokazanih boraca, što je otežavalo smjenjivost (rijetke karakteristike i veće iskustvo)
 - Konkretno bratstvo unutar plemena koje bi dobila vojvodstvo bi ga moglo izgubiti od "jačeg" bratstva ili usljed loših vojnih performansi
 - Nasljednost: iako je postojala na individualnom nivou uz pristanak plemena, suštinski je bila više vezana za snagu bratstva i mogućnost da predvodi ostala
 - U Staroj Crnoj Gori vođa plemena ili više bratstava je mogao biti i *serdar* – sa užim poljem djelovanja i značajnijom ulogom u održavanju unutrašnjeg reda i mira
 - Imali su privilegovani položaj ali ne u materijalnom smislu: sve do 19. vijeka oni *nijesu predstavljali stabilan ekonomski sloj*

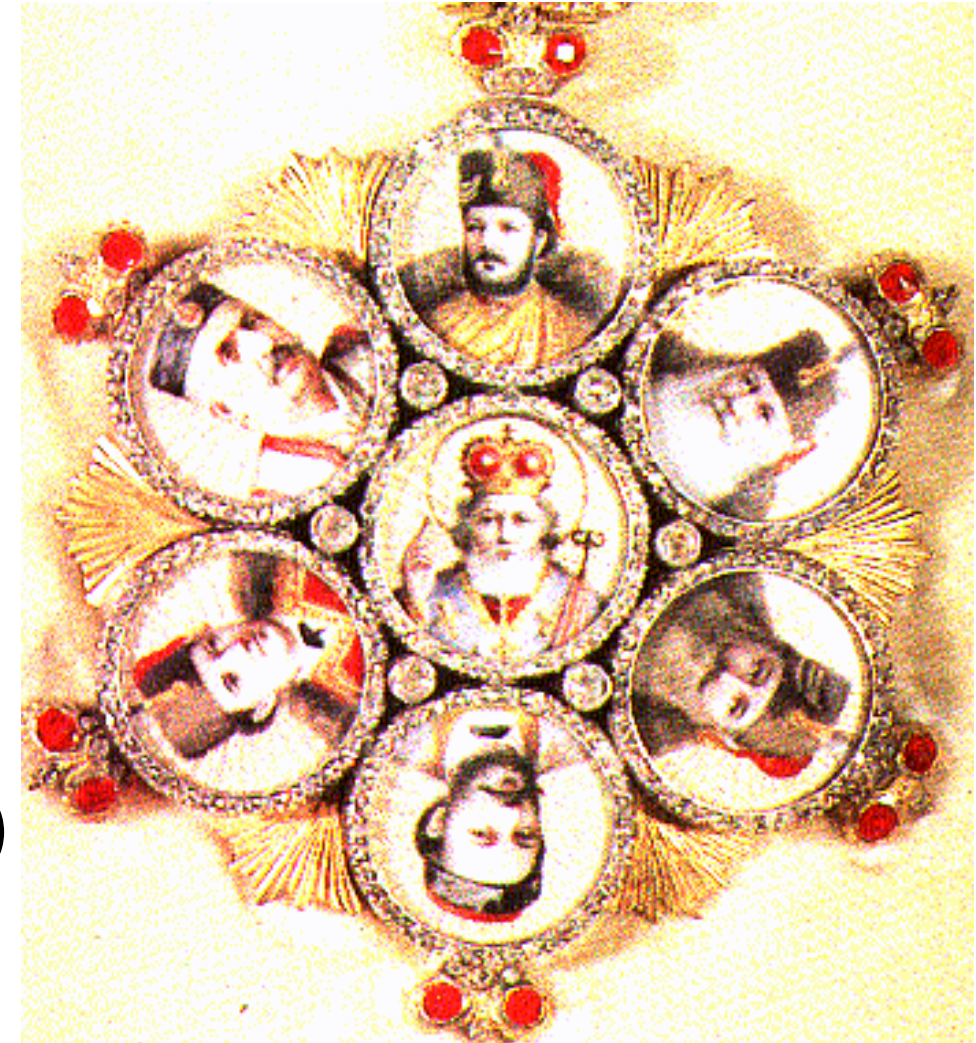

Ka punoj nezavisnosti

- Na kraju 16. i početku 17. vijeka otvorenije se govori o potrebi **smjene osmanske vlasti**
- **Razlozi nezadovoljstva**: samovolja turskih predstavnika i pogoršano ekonomsko stanje
- Plemena Stare Crne **odbili učestvovati** u gušenju ustanaka brdskih i severnoalbanskih plemena
- Porast jedinstva među plemenskim grupama izazvano pokušajima **uzimanja harača**:
 - Nasilnim putem i mimo ustanovljenih obaveza
 - Novouspostavljena mogućnostu uzimanja taoca (samplemenika)
 - Povećanje poreza usljed inflacije
- Povećana uloga **cetinjskog mitropolita** kao protivteže **crnogorskim spahijama**
- **Porast samopouzdanja** Crnogoraca i erozija povjerenja u carske institucije
 - Četovanje (oružani pohodi i pljačke) izvan svoje teritorije
 - Opštecnogorski zbor donosi odluku o neučestvovanju u gušenju brdskog ustanka
 - Zadržavanje privilegija i odbrana samouprave
 - U sukobina stekli važno političko i vojno iskustvo

Dinastija Petrović-Njegoš: prvi pokušaji centralizacije

- Značaj **Cetinjske mitropolije**:
 - Crkvena samostalnost i jurisdikcija na pravoslavnim stanovništvem
 - Politički i duhovni centar države
- Opštecnogorski zbor 1697. godine bira **Danila Petrovića-Njegoša** za vladiku
- Početak **povezivanja crnogorskih plemena** za oslobodilačku borbu
- Početak uspostavljanja centralnih organa vlasti i ideje o međunarodno priznatoj nezavisnosti
 - Zemaljski sud (Sud vladike Danila) (1713)
- Za vrijeme Vladike Vasilija osnivanje Suda dobrih ljudi (1759) sa 12 članova
- **Bez uspjeha** na polju suzbijanja plemenskih podjela, sa izuzetkom Šćepana Malog (1767)

Petrovics' Dynasty

Guvernadurstvo

- U početku (od 1511) *guvernadur* je bio **činovnik** koji je posredovao u sporovima između Crne Gore i Mletačke republike
- Uz podršku Mletačke republike 1717. godine uspostavljena institucija **guvernadurstva**
- Institucija svjetovne vlasti (nadplemenskog karaktera)
- Vladika Danilo ostaje apsolutni vladar
- Proponenti „zapadne“ i **sekularne orijentacije** Crne Gore (Austrija i Venecija)
- Od sredine 18. vijeka titula **nasljedna u bratstvu Radonjića** (Njeguši)
- Titula dobija na **značaju** nakon smrti Šćepana malog u periodu dvojne vlasti
- Uprkos povezanosti sa Mlecima, guvernaduri aktivno radili ka uspostavljanju **crnogorske nezavisnosti**

Izgradnja centralizovane države – Petar I

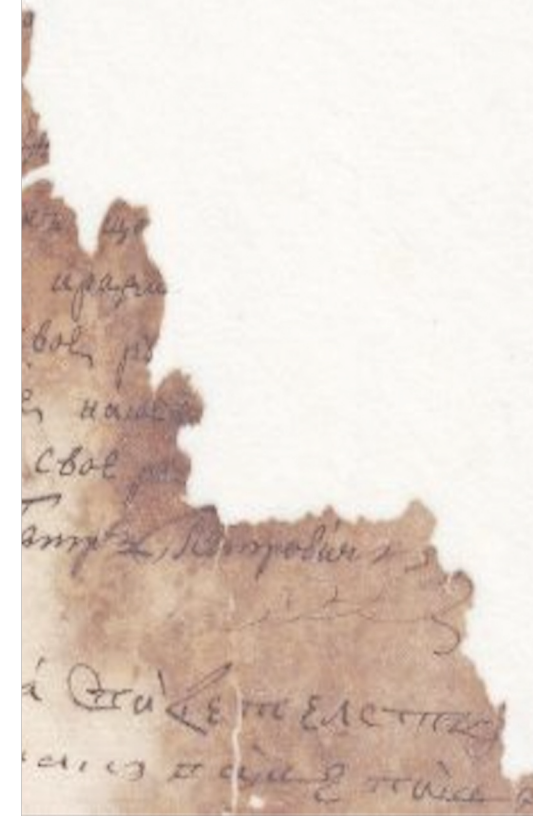
- Opštecnogorski zbor 1797. godine proglasio Petra I Petrović-Njegoša za najvišeg predstavnika zemlja ("*načelnik, protektor i zapovjednik našeg naroda*")
- Početak osnivanja državnog aparata uz finansijsku pomoć Rusije
- Osnivanje prvog stalnog centralnog suda 1798. godine – **Praviteljstvo suda crnogorskog i brdskog (kuluk)**
 - Sastavljen od 50 istaknutih glavara kojima je predsjedavao vladika
 - Rijetko se sastajao zbog velikog broja sudija
- Praktične probleme rješavala je *Narodna kancelarija* – savjetodavni organ koji je zamijenjivao ulogu vlade
 - Predsjedavao je vladika, koji je imenovao i njene članove po sopstvenom nađenju
 - Prva institucija centralne vlasti koja se *nije oslanjala na plemensku struktura*
- Prvi zakonik 1798. godine - Zakonik opšti crnogorski i brdski – dopunjen Stegom 1803.

Izgradnja centralizovane države - Petar I

- Centralizacija u otpor - poslanice kao neformalno ali praktično sredstvo
- Cetinje postaje centar novog integracionog procesa za crnogorska plemena u Hercegovačkom sandžaku
- Problem ubiranja poreza - do kraja vladavine Petra I vlast nije bila uspješna
- Na kraju 18. vijeka Crna Gora se počinje transformisati iz konfederacije plemena u državu (ekonomski nerazvijenu i uglavnom neobrazovanu)
- Predstave o kolektivnom identitetu na početku 19. vijeka:
 - Nacionalni identitet u modernom smislu riječi nije formiran
 - Sve rjeđe se koristi dvojni termin Crna Gora i Brda - stanovnici se sve više oslovljavaju Crnogorcima
 - Kolektivne kategorije religije i nacije pomiješane:
 - Holeček: *"Ako pitaš za vjeru, Crnogorac će odgovoriti da je Srbin, ako ga pitaš za narodnost, reći će da je Crnogorac"*

Petar I Petrović Njegoš
POSLANICE

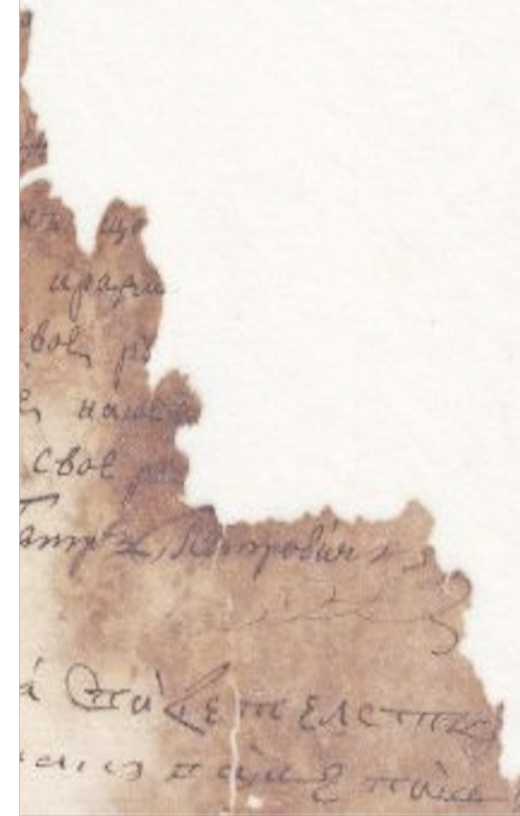

Izgradnja centralizovane države - Petar I

Poslanica Petra I Petrovića Njegoša Crnogorcima i Brđanima (1826)

“Vi ste od svakoga cara i kralja voljni i slobodni, da vi nitko ne zapovijeda, no nijeste jedan od drugoga; vi slobodu svoju ne poznajete i poznati je ne hoćete; vama je protivno sve Što je Bogu i poštenima ljudima ugodno; vi ste od Boga odstupili i sasvijem strah Božji izgubili; vi ne nahodite dobra i poštenja ni u čem, nako u svoje zlo i bezakono samovoljstvo; vi ne imate višijeh zlotvorah od samijeh sebe i vama niko ništa ne čini bez vaše zađevice.”

Petar I Petrović Njegoš
POSLANICE

Stega crnogorska i brdska

- Prvi pisani zakon na području Stare Crne Gore i Brda (1796)
- Donešen na Zboru Glavara na Cetinju, nedugo nakon bitke na Martinićima pod komandom guvernadura Jovana Radonjića i Petra I
 1. Poziv da se međusobno ne izdaju
 2. Stara Crna Gora se obavezuje doći u pomoć Brdima protiv Turaka
 3. Prijetnja prokletstvom za onoga ko bi izdao
 4. Potomstvo izdajnika ostaće bez časti
 5. Zakletva na poštovanje ovog zakona
 6. Mitropolija i nahije se obavezuju da čuvaju tekst Stege

Izgradnja centralizovane države – Petar II

- Petar II Petrović-Njegoš nastavlja rad na centralizaciji institucija sa **više resursa**
- **Senat** (1831) – najviši sudski i zakonodavni organ (zamjena za *kuluk* i *sud dobrih ljudi*)
 - Sastavljen od 16 senatora koje imenuje vladika i koji dobijaju redovnu platu
 - Prvi predsjednik Ivan Vukotić koji nije zavisio od plemenske sredine
- **Gvardija** - vojno-policijska jedinica koja je trebala izvršavati volju centralnih vlasti
 - U startu 164 člana sa stalnom platom, njihov broj je stalno rastao
 - **Perjanici** - manji dio Gvardije koji su bili Njegoševa lična garda. Perjanici su imali posebne uniforme i time su se predstavnici centralne vlasti i fizički odvajali od ostalih pripadnika iste zajednice

Izgradnja centralizovane države – Petar II

- Ukidanje zvanja **guvernadura** (1832. godine)
- Petar II Petrović-Njegoš svog prethodnika **proglasio za sveca** (1834) - dodatno učvršćivanje prvjenstva dinastije
- Novi zakonik – **Zakonik otačastva** (1833) – predviđao uvođenje oporezivanja svakog domaćinstva (osnivanje blagajne – *Kaznačejstvo*)
- Nosioc lokalne vlasti – **kapetani** - koje je imenovao vladika i koji su nezavisni od plemenske strukture
- Počev od 1834. gore u Crnoj Gori je počelo:
 - Štampanje pasoša sa grbom Crnojevića kao državnim grbom
 - Osnovana prva osnovna škola na Cetinju
 - Obnova rada štamparije sa velikim simboličkim značajem
- Otpor "**novotarijama**" i formiranju **nove društvene klase**
- Bez sednica Opšecrnogorskog zbora u period 1832-1852.

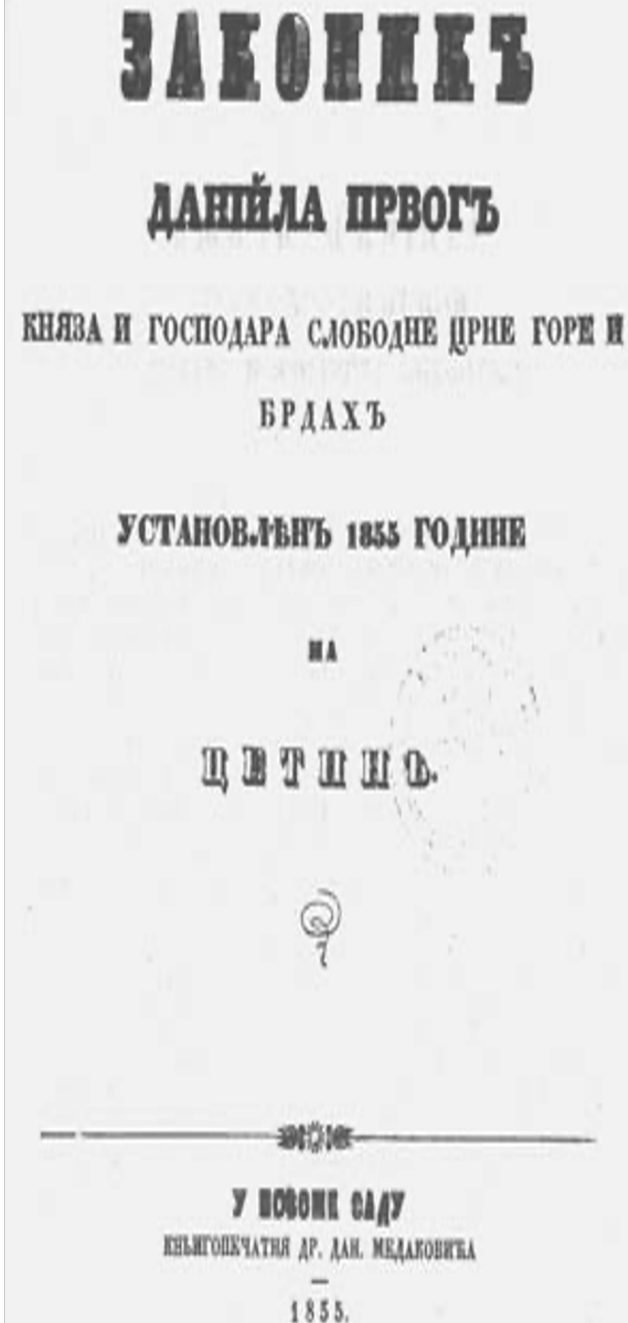
Izgradnja centralizovane države - Danilo I

- Spor oko **Njegoševog nasljednika**:
 - 1851: Danilo I proglašen za vladiku, a Pero Petrović-Njegoš za gospodara-knjaza
 - 1852: zbor glavara imenuje Danila za "najvišeg vladara" (vrhovni vladatelj)
- Modernizacija kroz **sekularizaciju** - Danilo postaje "knjaz crnogorski" (gospodar)
- Danilo I postavlja predstavnike lokalnih i sudskih organa u plemenima koja još **ne pripadaju Crnoj Gori**
- Apsolutizam i snažan otpor pokušaju finalnog lomljenja **autonomije plemena** (međuplemenski sukobi, *pohara Kuča*)
- Modernizacija vojske, rast Gvardije i ograničavanje uloge crkve
 - Porast članstva i osnivanje artiljerijske jedinice
 - Uvođenje vojne zastave tzv. *alaj-barjaka*

Izgradnja centralizovane države – Danilo I

- **Zakonik Danila I** (1855)
 - Ima **karakteristike ustava** iako to nije (95 članova)
 - Definiše različita prava: ustavno, krivično, građansko, međunarodno, procesno, obligaciono
 - Garantuje se jednakost, čast, imovina, život i sloboda
 - **Izdaja domovine** kažnjava se smrtnom kaznom
 - U punoj primjeni do 1870. godine
 - Predmet **falsifikovanja** u novosadskom izdanju (naziv i član 92.)
- **Manjak pretenzija** za teritorijalnim širenjem (izvan realnih mogućnosti)
- Rad na **međunarodnom priznanju države** (odbijanje „autonomije“)

Reforme do sticanja nezavisnosti – Nikola I

- Finansijska reforma (1868) - odvajanje državnih i crkvenih/vladarskih dobara. Ustanovljena finansijska uprava (evidencija prihoda/rashoda)
- Prvi crnogorski budžet (1869)
- Reforma crnogorske vojske (1869) - razdvajanje vojnih od civilnih poslova, ustanovljena vojna uprava sa nadplemenskim karakterom
- Ustanovljenje 9 načelstava (administrativni i sudski organ) uz delegiranje načelnika iz centralne vlasti (1871)
- Smanjeno članstvo u Senatu - predsjednik i 6 članova (1874) (sudski organ)
- Četiri samostalne kancelarije: za vojna pitanja, finansije, unutrašnje i spoljne poslove (1874)
- Obaveza kapetana i načelnika da o svom radu izvještavaju Senat (1874)

